

Parazita lapok – a tudomány élőködői

2007 októberében történt, hogy intézetünk eminens kutatója egy e-mailt továbbított a frissen felvett intézeti könyvtárosnak véleményezésre. A levél neves tudósunkat egy újonnan alakult, nyílt hozzáférésű tudományos folyóirat szerkesztőségi bizottságába invitálta. Azóta sem derült ki, hogy csapdának szánta, esetleg intellektuális játszadozásnak, vagy tényleg úgy gondolta, hogy én ezt is majd kapásból tudni fogom. Az efféle kérés nem ritkaság, hiszen könyvtáros, akkor biztos tudja. Nos, az idő tájt hiába próbáltam az ilyesminek utánanézni valamely adatbázisban vagy listán. Mi mást tehet az ember a mintegy kéthónapos addiktológiai könyvtárosi múlttal, mint hogy valami olyasmire fordul, amihez ért, és nemcsak papírja van róla.

„Nyelvi szempontú bajok”

A mentőövet számomra a levél nyelvezete jelentette. Mindjárt az első mondat gyanúsán hangzott. „Az XY kiadó nagymúltú nemzetközi elismerést szerzett kiváló színvonaláért és legfelsőbb minőségű tudományos publikációiért [sic].” – Fordítás tőlem. Mi tagadás, remekül szórakoztam. Tovább olvasva a szöveget a középfokú angol nyelvvizsgán átengedhetetlen írásbeli dolgozatok mondatai csengtek vissza: ismétlődő nyelvtani hibák, mulatságos tükörfordítások, nem odaillő idiomák, az ismeretségi foknak nem megfelelő szóhasználat. Meg mintha direkt hosszú szavakat válogattak volna a szótárból, mint mi, fordítók az átkosban, amikor az angolul alig gagyogó elvtárs beszédjéhez a magyar kifejezést, szándékosan, a nehezebben kiejthető szóval fordítottuk. A levél írója bizonyára nem járt kreatív-írás gyorstalpalóra sem: minden főnév előtt állt egy melléknév, és minden jelző túlzóan pozitív volt. Az első bekezdés vége a honlap idézeteihez küldte az olvasót, hét Nobel-díjastól: ebbe az illusztris társaságba szólt az invitáció. Magyarán, alaposan benyalt a címzettnek. A nyílt hozzáférés előnyeinek ecsetelése mellett háttérbe szorult az az aprócska szépséghiba, hogy a szerzőnek úgynevezett közlési díjat kell fizetni. Ez a tény mindössze olyan szövegösszefüggésben szerepelt, hogy a kutató intézménye átvállalhatja a „kedvezően alacsony árfekvésű [sic]” publikációs költségeket. A szerkesztőbizottság tagjai viszont féláron közölhetnek, sőt, az első évben elengedik a díjat. Végezetül ott áll az amerikai tévéreklámokból jól ismert „limited introductory offer”, vagyis a korlátozott időtartamú bevezető ajánlat, mintegy sürgetésként az azonnali cselekvésre. Az angol nyelvtudásnál is többet jelentett azonban a korosztályomnak megfelelő mesterfokon úzótt túlélési stra-

tégia, a sorok között olvasás művészeté fejlesztett képessége. A döntés egyértelműnek látszott.

Mi legyen a következő lépés, aggódott neves tudósunk. Nem részletezem elé tárt összes érveimet. A végső javaslatom a kispad volt, ez a meccs korántsincs még lejátszva, talán várjuk ki a végét. Kutatónkak ugyan nem kellett már előléptetéshez gründolnia, de mégsem igazán örült az elszalasztott lehetőségnek. Semmi nem kényszerítette, hogy önéletrajzába még egy sort írjon a *professional service* rubrikába, ezért viszonylag nyugodtan beletörődött, hogy lecsúszik a könnyűnek látszó önéletrajz-vattázásról. Amikor pár hónappal később újabb felkérést kapott, ugyanerre az eredményre jutottunk.

Fast forward: gyors előreugrás az időben. 2009-ben egy Jeffrey Beall¹ nevezetű, ismeretlen denveri egyetemi könyvtáros egy tanulmányt publikált a *Charleston Advisor* című folyóiratban. A nyílt hozzáférésű (Open Access, OA) parazita kiadó terminusának névadója, a *Scholarly Open Access* elnevezésű blog írója, elsőként mutat rá az Open Access mozgalom által előidézett fonákságokra. Beall ez irányú tevékenysége ekkor még csak szűk szakmai berkekben volt ismert. A cikk egy konkrét példán részletezi a parazita kiadó tipikus vonásait. Az ismertetés központjában álló profit-orientált cég főhadiszállása az Egyesült Arab Emírségekben található. Magáról a cégről nincs sok információ. A kiadó 236 Open Access, referált, online folyóiratot jegyez, elsősorban a természettudomány, a technológia és az orvostudomány területéről. A folyóiratok címe általában az *Open*, vagyis nyitott, szóval kezdődik, és rendszerint a *Journal*, vagyis folyóirat szóval végződik, ami egyetlen elnevezésekhez vezet, mint például *Open Business Journal* (Nyitott üzleti folyóirat), vagy *Open Heart Failure Journal* (Nyitott szívelégtelenség folyóirat, ami angolul jobban hangzik, mintha a nyitott szív elégtelenül funkcionálna a zárthoz képest). Szabadra lehet engedni a fantáziát, és akkor igen érdekes címeket generálhat az ember, főleg orvosi témákban. És így tovább, a valódi referálás hiányán át a borsos közlési díjakig. A szerző az utolsó bekezdésben így foglalja össze a tanulságot:

A Bentham Open tudományos kiadó tevékenysége 2007-ben elsősorban abban merült ki, hogy helyet adott megkérdőjelezhető minőségű kutatási eredmények közzlésének. A cég az Open Access publikálási modellt saját monetáris céljai érdekében kizsákmányolja, és alacsony szintű és kétséges kutatási eredményekkel árasztotta el a tudományos közlemények világát. A könyvtárak az ilyen típusú kiadók folyóirataihoz való hozzáférés biztosításával felhívítják a tudományos kutatást, és megnehezítik a tudósok dolgát, amikor a rendelkezésükre álló folyóiratok és cikkek útvesztőjében próbálnak eligazodni².

Mondanom sem kell, a bevezetőben említett levél a Jeffrey Beall által alaposan megkritizált Bentham Open-től érkezett intézetünk kutatójához. A kiadó körüli botrányok rövidesen napvilágra kerültek, minek utána a „*nyelvi szempontú bajok*” alapján javasolt kispados megoldás igencsak megemelte könyvtárosi ázsiómat. Az idézett cikk alapján létrehozott *Beall's List*, vagyis Jeffrey Beall listája, a *Potential, possible, or probable predatory scholarly open-access publishers*³ (*Potenciális, lehetséges és valószínűleg parazita tudományos nyílt hozzáférésű kiadók*) azóta a tudományos kutatók elengedhetetlen forrásává vált.

Nagy kincs az amerikai szerző – szoktam mondogatni. A parazita kiadók azóta is állandóan és tömegesen bombázzák leveleikkel intézetünk tudósait. Ez év elején öt senior kutató három hónapon keresztül továbbította a könyvtárnak minden egyes felkérését tudományos cikkek, könyvfejezetek és könyvek publikálására, szerkesztőbizottságokban és konferenciákon történő részvétellel. A négyszázvalahány levél elárasztotta a postafió-

kunkat, viszont a kísérlet rendkívül érdekesnek és tanulságosnak bizonyult. Először is, nagy élvezettel kerestük ki a Google térkép segítségével az állítólagos szerkesztőségeket, fényképeستől. Kedvencünk a pékség és a biciklibolt között elhelyezkedő bedesz-kázott ki-rakatos üzlethelyiség volt, mint tudományos folyóiratok és könyvek kiadója. De a címek között olyan is volt, ami építkezéshez, bérlakásokhoz, vagy éppen egy bevásárlóközpont-hoz vezetett.

Ami magát a szöveget illeti, már a megszólítások nagy változatosságot mutatnak, úgy-mint *Mélyen tisztelt Dr. XY! Drága kutató! Drága tudós! Drága nagyrabecsült professzor!* A kezdő sorok még szórakoztatóbbak. Íme egy csokor:

Meleg üdvözlét a folyóirat szerkesztő csapatától.

Napi üdvözlét [sic]

Helló, hogy vagy?

Remélem, jól vagy!!! [sic, három felkiáltójellel]

Bízunk benne, hogy ez a levél jó egészségben és tevékenységben találja.

Reméljük, eme levél mámoros hangulatban találja.

Addiktológiai tudományos folyóiratokról lévén szó, az utolsó határesetet képez a vic-ses és sértő között, amit általában egyébként nem találtunk a stílusra jellemzőnek. A levélíró gyakorta inkább az egekbe magasztalja a címzettet, hol diszkrétebb, hol pedig kevésbé ízléses módon:

Tapasztalatai és korábbi publikációi fényében ...

Tudomásunk szerint az alkoholfogyasztás terén publikált magas szintű kutatása ...

Megelőző publikációi alapján, kiváló megtiszteltetés lenne számunkra, ha...

Örömiinkre szolgálna, ha becses jelenlétével megtisztelné...

Ez a konferencia-felkérés kizárólag szenior szintű részvételre vonatkozik.

Meg-megesik az is, hogy az angol nyelv kötött szórendjének ismerete hiányában nem világos, hogy a szerzőt avagy inkább önmagukat dicsérik, így egy füst alatt letudják mind a kettőt. A levelekből később aztán kiderül, a füst nagyobb, mint a láng.

Nagy megtiszteltetés és kiváltság számunkra, hogy egy ilyen eminens szerzőt kérhetünk fel...

Felkérjük, hogy csatlakozzon köztiszteltetnek örvendő szerkesztőbizottságunkhoz, és segítsen abban, hogy lapunk kirobbanó siker legyen.

Ebben az ünnepi szezonban ajándékozza meg önmagát a tudományos előrelépés örömeivel!

Egy pillantást vetettünk kutatómunkájára, ami igen lenyűgözte rangos folyóiratunk kiváló szerkesztőségét...

Néha úgy tűnt, hogy a szerkesztők valóban meg is nézték az illető publikációit, majd a közlemény címét bemásolták a levélbe. Bár az a gyanúnk, ezt inkább egy ügyes számítógépes program végezhette, mintsem emberi lény. A legmorbidabb esetünk ugyanis a levélben beidézett közlemény egy neves addiktológus nekrológja volt. A tartalom figyelmen kívül hagyásával szerzőnket arra invitálták, hogy terjessze ki kutatásait, és írjon egy áttekinthető tanulmányt a témában. Szerzőnk rövid áttekintése a következőképpen hangzott: *XY is still dead* (XY még mindig halott). Nem fogjuk kideríteni, hogy a megfelelő díj átutalása ellenében vajon ezt is lekötölték volna.

Visszont amikor a felkérésekben valóban a henccegés a cél, az öndicséret nem ismer határokat, *Büszkéek vagyunk az ez évben végzett kiterjedt tevékenységeinkre, és reméljük, hogy a jövőben is kintű tudományos közleményekkel és forrásokkal szolgálunk olvasóinknak.* A szerző különféle

módon történő manipulálása nem ismeretlen e kiadók számára. A behízelt *Alázzattal kérjük, hogy...* mellett ott a szelíden nyomuló fajta *Apropó, recenzíójó írókat is keresünk, ha érdekli, örömmel vesszük...* vagy *Várom pozitív e-mailjét*. A legtöbb levél a passzív-agresszív és az erősen nyomuló között mozog: *A rendszerünkben talált makacs vírus okozhatja azt, hogy nem először fordulunk önhez*. Ilyen és hasonló átlátszó kifogásokkal küldik el ugyanazt a felkérést újra és újra. De van olyan is, aki nem teketóriázik: *Kérem, javasoljon egy megfelelő időpontot, amikor telefonon felhívhatom*.

A záró sorok interkulturális változatossága egyszerűen lenyűgöző. A szelídebbek szakmai és egyéni sikereket kívánnak korra, nemre és vérmérsékletre való tekintet nélkül: *Fogadja jókívánságainkat a kutatása folytatásához! Legyen szép és egészséges napja a továbbiakban!* Bár némelyik mintha egy kicsit túlrántaná: *Kívánunk önnek nagyszerű, áldásos, egészséges, fényes, élvezetes, energetikus és extrém módon boldog új évet!* Nem kívánt törlendő? A tükörfordítások talán itt a legmulatságosabbak angolul, gyakran a kiinduló nyelvet és a szöveg eredeti forrását is nehéz megállapítani: *Legyen a ma öröme és kincse a holnap fénylő emlékezte!*

A beígért közlési idő néhány naptól (*AKCIÓ! négynapos karácsonyi AKCIÓ!*) néhány hétig terjedt, de soha nem volt több egy hónapnál. A szerzői díj fizetéséről, illetve annak összegéről elvtve volt szó, és az összeget a legtöbb esetben a kiadók honlapján is nagy nehézséggel sikerült megtalálni. Nem maradhat el a változatos szerkesztői névsor. Természetesen nevekkal nem szolgálunk; legyen elég annyi, hogy leggyakrabban ázsiai neveket láttunk. A kreatívabbak (vagy szellemesebbek?) további trükkökhöz folyamodván inkább nyugati neveket választottak. Végül is álnév, nem mindegy? Kedvencünk a két nyugati keresztnév rendes vezetéknev nélkül (mint Mária Magdolna), a nyugati keresztnév és ázsiai vezetéknev kombinációja (mondjuk, Jessica Yu), és, ha hiszik, ha nem: *Sophia Loren*, mint a meghívót küldő tudományos folyóirat szerkesztője! Az igazsághoz tartozik, hogy a neves művésznő nem diszkriminált. Intézetünk minden egyes tagja kapott tőle legalább egy felkérő levelet, beleértve a titkárnőt és a kisegítő személyzetet is.

„A helyzet reménytelen, de nem komoly”

A parazita kiadók elterjedésével párhuzamosan tovább nőtt könnyen szerzett elismerésünk. Manapság, a kifinomultabb trükkök idején, azonban egyre nehezebb megvédeni a mundér becsületét. *„De hát a kolléga cikke épp most esett keresztül egy nagyon szigorú bírálói folyamaton,”* – ellenkezett az egyik kutató minap, amikor Beall napra készen tartott listájához utaltam. *„Az a folyóirat nem lehet parazita, ha ilyen komolyan veszik.”* Kérdésem mindössze annyi volt, hogy megkapta-e már az illető a számlát, és hogy mi a végösszeg. Az adott kiadó ugyanis ezt nem hozza nyilvánosságra a honlapján. E cikk írásának időpontjában még nem érkezett válasz, ami a 3K gyorsaságát jellemzi az írás-elfogadás-közlés idővonalán. Gyanús? Nem, mert egyrészt nem Open Access, másrészt a Könyvtári Intézet nem fogja benyújtani a számlát közlés előtt. A szerkesztő befektetett munkájáról nem is beszélve. A villámgyors közlés a parazita lapok jellemzője, egyben óriási vonzereje. Könnyű nekik, nincs időigényes szakmai lektorálás, nincs szerkesztő, aki a cikkeket elolvasná, ügyetlen mondatainkat kiigazítaná és hivatkozásainkat ellenőrizné. Nem kell tördelni sem, ahogy esik, úgy puffen, hat a négybe.

Egyetemünk kutatóinak neve, bizony, fel-felbukkan a parazita kiadók folyóirataiban, szerzőként és szerkesztőként is. Még több esélyes ez a meccs, de remélhetőleg nem ezért fognak kirúgni minket mostani állásunkból. A rossz hírek postását senki sem szereti.

Mert hogyan lehet azt egy neves kutató tudomására hozni, finoman, de határozottan, hogy alaposan bepalizták? Hogy nem kellett volna elfogadnia azt a felkérést, mert azzal egy világra szóló méretű csaláshoz adja a nevét. Azt sem mindig sikerül mindenkivel megértetnünk, hogy mi is a baj az ilyen típusú kiadókkal és folyóiratokkal. Egyes könyvtárosok feje egyből lila lesz, ha az ember egy rossz szót ki mer ejteni az Open Access mozgalommal kapcsolatban. Az intézeti repertóriumok üresen tátonganak, nincs ember és idő, aki fel bírná tölteni mindazt a tartalmat, amit a tervezetek előírnak. A tudósok pedig zohorálnak, hogy a nem végleges, formázatlan szöveg kerül archiválásra. A bátrabbak, akiknek nincs veszteni valója, egyenesen szabotálják az egyetemi ukázt.

De mit szójjon az ember, amikor ugyanabban a kalapban szerepel a neve előléptetés-kor, béremelés-kor, álláspályázatnál, mint azé a jelölté, akinek önéletrajzán három parazita folyóirat-publikáció szerepel. Ebből kettő első szerzős, egy pedig szóló szerzős. Elvileg mindkettő sokat nyom a latban, sokkal többet, mint ez a kétszerzős cikk a *3K*-ban a második szerzőnek – na de egy parazita lapban jelent meg! Mi a helyzet azzal, akinek a szakmai tevékenysége között ugyan szerepel a folyóirat szerkesztőbizottsági tagság, de az ugyancsak parazita kiadó, névleges hozzájárulással. Persze, kellett az amerikai név a honlapra. A többi néma csend. Amint egy tudóst sikeresen becserkészték, általa máris legítimnek tűnik a vállalkozás. Belegondolni is rossz, hogy esetleg ez a tudós verbuválta a többi kutatót, akik tisztelettel fejet hajtottak a nagy név előtt. A bizottságoknak mikor lesz arra ideje, hogy minden egyes közleménynek utánanézzenek, minden egyes szerkesztőseget leinformáljanak, vagy akár csak leellenőrizzék, hogy szerepel-e az adott kiadó vagy folyóirat Beall listáján?

A helyzet komplexitását jelzi az a példa, amikor is az egyik laptól (neve maradjon homályban, nehogy a *3K* szerkesztőit is utolérje az amerikai beperelődési) érkezett nagyszámú invitáció alapján kicsit jobban utánanéztünk a dolgoknak. A level aláírója, az Egyesült Királyságban jegyzett Open Access folyóirat főszerkesztője, amerikai kutató – az egyetemi honlapján szereplő önéletrajza szerint mindösszesen egy darab tudományos publikációval rendelkezik. Szakterülete nem addiktológia, hanem botanika. Neve a folyóiratkiadó honlapján nem szerepel, a főszerkesztői oldal üresen tátong. Az adott lap a kiadó 140 lapjának egyike, ami 2012 óta szerepel Beall listáján. A mintegy két évet megért lap 2016-ra meg is szűnt, bár várhatóan poraiból újra fog éledni, kis névmódosítással. A nagyobbik probléma akkor érzékelhető, amikor az egyes cikkeket, azok szerzőit és tartalmát közelebbről megvizsgálja az ember. A toplistasok közül a leggyakrabban megnézett közleményre több mint százhuszonötezer kattintottak, vagyis ennyien találták meg valamelyik keresőrendszerben, indexben és adatbázisban. A három szerző mindegyike akkreditált amerikai egyetemen dolgozik. A tanulmány írásához állami támogatásban részesültek, amit annak rendje-módja szerint nyilvánosságra hoztak. A cikk megtalálható a PubMed és a PubMedCentral ingyenes adatbázisokban. Közlése óta, három év alatt, ötször idézték, ami nem sok, de ebből kettő nagynevű lapokban történt (*Nature* és *Addiction*). A szakmai értékelések szerint a tartalom adekvát, semmi gyanús jel nem utal megismételhetlen vagy elégtelen kutatásra. Vagyis, minden rendben van? Csak emlékeztetőül még egyszer, a kiadó egyike a Beall listáján és blogbejegyzéseiben szereplő élősködőknek.

Hol itt a probléma?

Tény, hogy az Open Access lapokban megjelent cikkekhez bárki hozzáférhet. Így nagyobb az esélye, hogy könnyen megtalálják, gyakrabban és hosszabb időintervallumban idézhetik. A demokratikusnak tűnő Open Access kiadók valóban nem számítanak fel borsos előfizetési díjat az olvasó vagy a könyvtár számára, mint a közutálatnak örvendő aggregátorok és multik. Az OA modell szerint a szerző fizet a közlésért, vagyis a legtöbb lap úgynevezett *Article Processing Charge*, vagyis közlési díj ellenében jelenti meg a tanulmányt. Ne felejtjük, hogy az olvasó és szerző ugyanabból a rétegből kerül ki, Magyarán, a szerző olvasó is egyben.

A tradicionális kiadói modellben a könyvtár (esetleg az egyén) fizet elő a folyóiratokra, egyenként vagy csomagban. A kiadó haszna ezekből a bevételekből származik. A költségvetésből telik szerkesztésre, tördelésre és szakmai referálásra. Még ha ez utóbbiért nem is fizetnek a referátum szerzőjének, valakinek nyomon kell követni az értékelés folyamatát. Ugyanis ebben az esetben létezik olyan, hogy szakmai értékelés, és ezt hagyományosan a szakma válogatott szakemberei végzik. Ha gyenge minőségű a lap és senki sem akar benne publikálni, a könyvtáros lemondja. Az OA-kiadványnál nincs mit lemondani. Igaz, nincs stáb sem, akiket fizetni kellene. A kiadás rovatban kevés tétel szerepel. A haszon abból származik, hogy a szerző fizet. Minél több cikket közölnek, annál nagyobb a haszon. Ügyes.

Az Open Access folyóiratkiadási modellnek különféle meghatározásai és szintjei vannak: Green, Gold, Platinum. *Green*, amikor magunk archiválhatjuk műveinket, például egy intézményi repozitóriumban a kiadóval kötött szerződés alapján kell, lehet csak eljárni. Általában a postprint illetve preprint verziót engedélyezik. A *Gold* meghatározása bonyolultabb. Egyesek szerint minden Gold OA, amikor a közlemény ingyen hozzáférhető. Valójában a szerző a legtöbb esetben közlési díjat fizet. Egy tanulmány szerint a parazita kiadók listáján szereplő OA-folyóiratok több mint 70 százaléka követeli meg a díjfizetést⁴. A probléma eredete minden bizonnyal nem az Open Access modell, hanem az anyagiak, mint a közlés feltétele. A legális OA-lapok, amelyek szintén felszámítják a különféle névre hallgató díjakat, nehéz helyzetbe kerülnek. Ideális esetben, mint amikor egy tudományos szövetség támogatja a folyóiratot, nincs közlési díj, ez a *Platinum* Open Access modell. A parazita kiadók rohamos terjedésével az ilyen folyóiratok kerültek igazán hátrányos helyzetbe. Legitim felkéréseik ugyanis gyakran a frusztrált kutató szemetésekben végzik.

Ki publikál parazita lapokban? Bárki, aki meg tudja a díjat fizetni? Hazugok, család és tolvajok, ahogy az Anonim Alkoholisták néven nevezik önmagukat? Naiv pancserok? A gyanútlan, de csalódott kutató, akinek épp most vágta vissza remek cikkét egy folyóirat? Az állami pályázatok követelményrendszere alapján publikációs kényszer alatt álló és időhiányban szenvedő kutató a következő jelentés beadása előtt? A pályájuk elején álló tudósok, vagy akiknek annyira kell a publikáció, hogy hajlandók a könnyebb megoldást választani? Kétségtelen, hogy az információs írástudás alacsony szintje és a technológiai megosztottság könnyen rossz irányba sorolhatja a nagy stressz alatt álló kutatót. A megfelelő szintű nyelvtudás hiánya és a legitim folyóirat-értékelő rendszerek ignorálása ugyancsak veszélyezteti a döntést. A parazita lapok mindent megtesznek azért, hogy becsalogassák a gyanútlan tudóst, akár az itt-a-piros-hol-a-piros, akár a pilótajáték módszerével. Kinevezünk szerkesztőnek, ingyen közölhetsz, ha szállítod a haverjaid cikkét. Mint egy puceracsomag marketing stratégiája (mert hogy a cég nevét most sem adjuk írásba).

Nos, akkor hol közöljük tudományos eredményeinket? A hagyományos lapokban történő publikálással valóban a tudomány elszigetelését szolgáljuk, és az egyébként is nyereséges cégek malmára hajtjuk a vizet? Hajdani világnézetünk alapjai és tudományos szocializmus órák fényében, az ember nem egykönnyen áll be a gaz kizsákmányoló kapitalistákat dicsőítő *teambe*. De az igazsághoz tartozik, hogy a professzionálisan menedzselt tudományos folyóiratok egy sor hozzáadott értékkel járulnak hozzá a tudományhoz. Egy jó példa a *Scholarly Kitchen* blogjában Kent Anderson listája, amely 96 tételben sorolja fel részletesen, magyarázattal az egyes tevékenységek értékét.⁵ A minőségnek ára van. Mielőtt végképp az előfizetési modell szószólóinak tűnnénk, meg kell jegyezni, hogy problémában ott sincs hiány. Az egyre emelkedő előfizetési díjak, a folyóirat-csomagok, amelyek révén olyanért is fizetünk, amire semmi szükségünk, az egyes cikkek letöltésének horribilis összege, és a többi. De ezt elégszer elmondták már az Open Acces propagálói is.

A tudomány élősködői

A parazita kiadók gomba módra történő szaporodása azonban nem egyedi jelenség. A tudományos megtévesztés, vagy inkább, mondjuk csak ki, a csalás és szélhámosság különféle fokozataival állunk szemben. Háttérben általában az anyagi érdek áll. Be kell látnunk, hogy a tudományban rengeteg pénz van, könnyen szerzett állami pénz, mondják egyesek, ami csábítóan ott lebeg, mint könnyen elérhető bevételi forrás, ha kicsit ügyeskedik az ember. Ahol nincs pénz, nincsenek ragadozók sem. Nem sok folyóirat próbál megélni az ófrancia balladák műfordítási kérdéseire specializálódva. A parazita lapkiadás elsősorban az orvosi és természettudományokat érinteti. Jeffrey Beall nem az egyetlen, aki felveszi a harcot a tudomány élősködői és szélhámosai ellen. Egy kanadai tévétársaság a közelmúltban bemutatott rövid dokumentumfilmje⁶ két másik jelentős személyiségre irányítja a figyelmet.

Fiona Godlee, a *BMJ* (korábbi nevén *British Medical Journal*) szerkesztőjét gyakran éri az a vád, hogy tönkretetheti a rangos lapot tudomány-tisztogató keresztshadjáratával. A több mint 120 ezer nyomtatott példányban megjelenő folyóirat elektronikus változata havi három és fél millió látogatót vonz, vagyis ez a veszély egyelőre nem fenyeget. Sőt, Godlee bátor kiállása az orvostudomány fősodrában előkelő helyet foglaló panamák ellen, inkább vonzza az olvasókat. Az orvosi diplomával rendelkező Godlee⁷ legutóbb az amerikai táplálkozás útmutató legújabb változatát kérdőjelezte meg, mondván, hogy annak tanácsadó testülete erősen az agrárlobbi hatása alatt áll. Korábban a Tamiflu nevű influenza-ellenes gyógyszerről mutatta ki, hogy nincs elegendő bizonyíték hatásosságára, hiába áll nagy mennyiségű készletben az amerikai raktárakban. A nagy gyógyszergyárak különösen tartanak tőle. Az átláthatóság érdekében, a nemcsak a mostanában folyó és sikeres klinikai kísérletek nyilvántartását szorgalmazza, hanem félbehagyott és sikertelen próbálkozásokat is, különösen azokat, amelyek jelenleg alkalmazott szerekkel folytak, és a regisztrálás lehetősége előtt történtek. A tanulság nem új. Cui prodest? Kinek áll az érdekében? Ki finanszírozta a kutatást? Nem véletlen, hogy a jelentős tudományos folyóiratok nagyon komolyan veszik az úgynevezett COI, vagyis *Conflict of Interest*, tehát az összeférhetetlenségi nyilatkozat tartalmát az orvostudományban és az addiktológiában is.

Érdeklődéssel követünk egy tudományos blogot, *Retraction Watch* néven, amely a visszavont közleményeket tartja számon, és hozza nagyobb nyilvánosságra a rossz tudományt. A visszavonás alapja leggyakrabban a megismételhetetlen, megalapozatlan vagy

hamis adatokra épülő kutatás. A blog szerzője, az orvosi diplomával rendelkező Ivan Oransky orvosi újságírást oktat a New York University újságíró szakán, de inkább a visszavont tudományos közleményekről szóló blogjáról ismeretes. A cikkek között vannak olyanok, amelyek ártatlan tévedéseket, hibákat tartalmaznak, vagy amelyekben a kutatás kis mintára épült, esetleg a szerzők nem a megfelelő statisztikai módszert alkalmazták. Mások viszont szándékosan vezetik félre a tudományos világot, meghamisítva saját kutatásukat és eredményeiket. Magyarán kamu tudománnyal állunk szembe. A probléma túlmutat azon, hogy a génmódosított kukoricával etetett állatok korábban pusztulnak el vagy sem. Ennél sokkal bonyolultabb a helyzet, amikor a silány vagy esetenként veszélyes tudományos közleményt mások is idézik, arra további kísérleteket alapoznak. Az onkológusok közössége jogosan adott hangot aggodalmának, amikor a Duke Egyetem kutatója látszólag hiteles adatokkal mutatta ki, hogy a kemoterápia ideális megoldás a mellrák kezelésére. A folyóiratok annak rendje-módja szerint jelzik a cikk mellett, hogy ezt visszavonták, de vajon milyen következményekkel jár egy ilyen publikáció hosszabb távon? A visszavont cikkek száma alaposan megnövekedett az utóbbi időkben. Mi ennek az oka? Több a csaló? Nagyobb a kísértés a minőségileg alacsony színvonalú, esetleg nem megalapozott tudományos kutatás közlésére? Nagyobb a közlési nyomás? Könnyebb a gyenge cikket is publikálni? Hamarabb lebukik a szerző? *All of the above?*

A tudomány önmagát korrigáló természetét jól ismerjük. Kérdés, hogy mennyi időnek kell eltelnie ahhoz, hogy – akár tárgyi tévedés, akár kutatásmódszertani hiányosságok miatt – egy tanulmányt visszavonjanak? És ha vissza is vonták, az mennyiben történt meg a valóságban? A keresők és böngészők, a nyilvános és előfizetési adatbázisok tengerében szinte lehetetlen egy cikket meg nem jelentté varázsolni. Volt hamis adatokkal manipuláló aneszteziológus, aki végül börtönben végezte, de nem mindenki bukott le. Sőt, az igazsághoz tartozik, hogy az egyetemeknek érdekükben áll, hogy hírnevük védelmében, eltussolják az ügyeket. De ez egy másik írás témája lehet egyszer.

Meddig mehet el egy tudós a megtévesztésben, amikor a pályafutásáról van szó? Miféle paranoid állapot juttat el egy neves kutatót odáig, hogy adatokat kreáljon, eredményeket hamisítson, majd ráadásul ezeket a nyilvánosság elé is tárja? Sőt, amikor tetten érik, még neki áll feljebb, és pereli az őt „rágalmazókat”. Vajon miért gondolja, hogy tisztára moshatja nevét egy újabb stiklivel? A bíróságot fizetett színészekkel megtévesztő klinikai pszichológus, William Fals-Stewart, miután 2005-ben elbocsátották a Buffaloi Addiktológia Intézetben betöltött állásából, nem átalott egy négymillió dollar kártérítést követelő pert indítani New York állam ellen. A telefonos tanúvallomásokra színészeket bérelt fel 2007-ben, akik abban a hitben tanúskodtak mellette, hogy szerepet játszanak egy oktatófilmben, nem pedig valódi jogi procedúra részesei. A tudós ezek után sikeresen újabb egyetemi állást kapott Észak-Karolinában. Ennek ellenére intézetünk kutatói valahogy nem szívesen látják a vele közösen írt tanulmányokat a saját önéletrajzukon. A történet szomorú vége sem maradhat ki. Egy héttel azután, hogy 2010-ben New York állam ismét vádat emelt Fals-Stewart ellen, a tudóst holtan találták lakásában. A halál oka ismeretlen. Élt 47 évet, gyászjelentés helyett ennyi áll a hírben.

„A labda itt is ugyanúgy gömbölyű”

A magyar kutatók nincsenek veszélyben, gondolhatnánk. Úgysem tudják a megfizetni a közlési díjat, ami kétszáz és háromezer-ötszáz dollár között mozog. Zárójelben jegyezz-

nének meg, ne is reménykedjünk, a legtöbb kiadó nem fogja nekünk elengedni, mert Magyarország a legtöbb besorolás szerint fejlett országnak számít. A magyarországi kutató ugyanabba a kategóriába esik, mint az amerikai.

Bár a parazita kiadók szemében az amerikai kutató a nagy érték, azért a magyar sem Málenykaja Miska. Kedvenc szórakozásunk, hogy a parazita lap oldalán, ha már úgymint járunk, magyar nevet keresünk, akár szerkesztőként, akár szerzőként. Találtunk? Hol? Mennyit? Ez az, hol és mennyit! Vajon tudják-e ezek a tudósok, hogy nevük ott szerepel? És ha igen, ki és hogyan vette rá őket arra, hogy nevüket adják a laphoz? Legszívesebben csak írnék nekik! De akkor megint a fontoskodó-okoskodó amerikai könyvtáros szerepe jutna, akinek semmi veszíteni valója nincs. Talán épp azért, mert nem érdekem. Mivel nem tudok mindegyiknek személyesen írni, ajánlom szeretettel figyelmükbe az egyetemi könyvtárakat, ahol a kollégák meg fogják találni a módját, hogy útbagazítsák a kételkedőket. Beall listája mellett vannak egyéb kiváló források, amelyek bárhol elérhetőek, és a magyar könyvtárosok jól ismernek ezeket. A már említett, úgynevezett fehérlista, a *Directory of Open Access Journals*⁸, a legitím OA-lapok adatbázisa a közelmúltban fejezte be a nagytakarítást, és megszabadult egy sor nem odaillő címtől. A közismert, előfizetéses *Ulrich's* mellett a folyóiratok és kiadók ingyenes adatbázisa, a *SHERPA/RoMEO*⁹, a hozzáférést és a szerzői jogokat egyaránt tartalmazza, címekre lebontva. De ezt mi, könyvtárosok jól tudjuk. A feladatunk most az, hogy minél szélesebb körben ismertté tegyük ezeket az eszközöket.

Elég hosszú az az önéletrajz a parazita kiadványban megjelent cikk nélkül is. Ne tőprengjünk tovább, hogy buták vagyunk-e, mint a föld, esetleg méltatlanok a pozíciónkra, miközben Pomádé király peckesen lépked új ruhájában,

JEGYZETEK

- 1 A Jeffrey Beall-lel készített interjút lásd a 3K e számában (9-14. p.).
- 2 Beall, J. (2009). Advisor reviews: Bentham Open. Charleston Advisor, July, 2009, 29-32. Letölthető: <http://eprints.rclis.org/13538/1/s8.pdf>
- 3 Scholarly Open Access: Potential, possible, or probable predatory scholarly open-access publishers. <https://scholarlyoa.com/publishers/>
- 4 Xia, J. (2015). Predatory journals and their article publishing charges. *Learned Publishing*, 28(1), 69-74.
- 5 Anderson, Kent (2016. február 1). 96 dolog, amit a kiadók végeznek. Blogbejegyzés a The Scholarly Kitchen blogjában. <https://scholarlykitchen.sspnet.org/2016/02/01/guest-post-kent-anderson-updated-96-things-publishers-do-2016-edition/>
- 6 Cleaning up bad science. A dokumentumfilm a kanadai CBC Televisions tévétársaság hírprogramja, The National számára készült. Elérhető: <https://www.youtube.com/watch?v=SImj1iRMwgM&feature=youtu.be>
- 7 Peplow, Mark (2016. január 16). No time for stodgy: Crusading editor aims to shake things up in science. <https://www.statnews.com/2016/01/04/bmj-editor-fiona-godlee/>
- 8 <https://doaj.org/>
- 9 Magyarul is elérhető: <http://www.sherpa.ac.uk/romeo/>

Hajnal Ward Judit – William Bejarano